

LAW

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.7.16>

OBOWIĄZEK OCHRONY OJCZYZNY W UKRAINIE I W KRAJACH UE (NA PRZYKŁADZIE NIEMIEC): ASPEKT HISTORYCZNO-PRAWNY

Anzhelika Baran

docent Katedry Prawa Międzynarodowego

i Polityki Migracyjnej Zachodnioukraińskiego Uniwersytetu Narodowego (Tarnopol, Ukraina),

pracownik naukowy Uniwersytetu w Osnabrücku (Niemcy, Osnabrück)

ORCID ID: 0000-0003-2134-1325

a.baran@wunu.edu.ua

Adnotacja. W artykule omówiono historyczno-prawny aspekt powstawania i rozwoju konstytucyjnego obowiązku ochrony ojczyzny w Ukrainie i w Niemczech. Rozważano stopniowe formowanie obowiązku wojskowego w naszym państwie. Określono główne zadania, które są dziś ostro postawione w związku z wojną, którą Rosja rozpoczęła 24 lutego 2022 roku. Uzasadnione są cechy służby wojskowej w Niemczech.

Słowa kluczowe: Ojczyzna, wojna, obowiązek, ochrona państwa, służba kontraktowa.

THE DUTY TO DEFEND THE FATHERLAND IN UKRAINE AND EU COUNTRIES (ON THE EXAMPLE OF GERMANY): HISTORICAL AND LEGAL ASPECT

Anzhelika Baran

Associate Professor at the Department of International law and migration policy,

West Ukrainian National University (Ternopil, Ukraine),

Researcher, Osnabrück university (Germany, Osnabrück)

ORCID ID: 0000-0003-2134-1325

a.baran@wunu.edu.ua

Abstract. The article deals with the historical and legal aspect of the formation and development of the constitutional duty to defend the Fatherland in Ukraine and Germany. The phased formation of military duty in our country is considered. The main tasks that are acute today in connection with the war that Russia started on February 24, 2022 are identified. The features of military service in Germany are substantiated.

Key words: Fatherland, war, duty, state protection, contract service.

ОБОВ'ЯЗОК ЗАХИЩАТИ ВІТЧИЗНУ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС (НА ПРИКЛАДІ НІМЕЧЧИНИ): ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анжеліка Баран

доцент кафедри міжнародного права та міграційної політики

Західноукраїнського національного університету (Тернопіль, Україна),

науковий співробітник Оснабрюцького університету (Німеччина, Оснабрюк)

ORCID ID: 0000-0003-2134-1325

a.baran@wunu.edu.ua

Анотація. У статті розглянуто історико-правовий аспект формування та розвитку конституційного обов'язку захисту Вітчизни в Україні та Німеччині. Розглянуто поетапне формування військового обов'язку в нашій державі. Визначено основні завдання, які гостро постають сьогодні у зв'язку з війною, яку Росія розпочала 24 лютого 2022 року. Обґрунтовано особливості військової служби у Німеччині.

Ключові слова: Вітчизна, війна, обов'язок, захист держави, контрактна служба.

Постановка проблеми. Починаючи з історії формування українського війська і до сьогодні військова служба в Україні пройшла певні етапи розвитку та реформування. Але найбільш активно розвиватися військова служба почала у 2014 році коли Росія здійснила напад та окупувала території Луганська, Донецька

та анексувала півострів Крим. Збройні сили України розвиваються, переймають досвід провідних країн Європейського союзу та НАТО і активно впроваджують його у нашої державі.

У конституціях країн ЄС закріплено обов'язки громадян цих країн, що забезпечує правове регулювання і ефективне їх забезпечення, при цьому дотримується приватних і публічних інтересів своїх громадян. Аналіз наукових надбань у країнах ЄС, свідчить про доцільність та необхідність забезпечення та впровадження дотримання конституційних обов'язків у нашій державі, задля подолання дисбалансу в конституційному закріпленні обов'язків людини і громадянина в Україні.

Одним із актуальних на сьогоднішній день елементів конституційно-правового статусу людини і громадянина є її обов'язки, які закріплені в Конституції України і які вона несе перед суспільством, державою та іншими людьми. На це вказує пункт 1 ст. 29 «Загальної декларації прав людини» яка була розроблена у 1948 р. і стаття 23 Конституції України, яка була затверджена у 1996 році: «Кожна людина має обов'язки перед суспільством» (Федоренко, 2016; Конституція України, 1996). Обов'язки, безумовно, покладаються і на державу, але у даному випадку йдеться про обов'язки фізичних осіб.

Проблема сучасного конституційного регулювання обов'язків в Україні має неабияке теоретичне і практичне значення. Порівняно з останньою Конституцією УРСР 1978 р., в якій 11 статей містили обов'язки громадян, у чинному Основному Законі України відбулося скорочення переліку конституційних обов'язків людини і громадянина (Deshko, 2019). Між тим законодавець не відмовився від цілої низки обов'язків у різноманітних сферах життя і діяльності особи, суспільства і держави, у тому числі і від обов'язку громадян захищати Вітчизну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням обов'язків людини і громадянина приділяється значно менше уваги, ніж її правам і свободам, однак ці аспекти знайшли відображення у наукових працях українських учених, зокрема, О.В. Білоскурської, М.В. Вітрука, Л.Д. Воеводіна, Б.С. Євзєєва, Д.Л. Златопольського, Л.І. Летнянчина, М.С. Строговича, О.Ю. Тодики, Ю.М. Тодики, В.Л. Федоренка, О.Ф. Фрицького, М.І. Хавронюка, Н.Г. Шукліної та ін. Всі ці науковці розглядали, як правило, питання конституційних обов'язків взагалі чи у співвідношенні з правами і свободами. Проте слід зазначити, що українська юридична наука фактично оминула своєю увагою окреслену проблематику. На жаль, в Україні не проведено серйозних наукових досліджень щодо порівняння текстів основних законів України та промислово розвинених країн світу.

Мета статті полягає у здійсненні ретроспективного дослідження розвитку військової служби в Україні, а також дослідженню зміни його правового закріплення в нормативних документах. Розгляді обов'язку несення служби та захисту Вітчизни в Німеччині і виявленні головних особливостей і відмінностей між двома державами.

Виклад основного матеріалу. В кожному віковому періоді людину цікавило питання відносин та прав, які регулюють ці відносини. Дуже актуальними є дослідження таких понять, як: «справедливість», «рівність», «свобода», «право», «обов'язок» та «закон». Саме тому вважаємо, що актуальним спочатку є визначити значення поняття «обов'язок».

Весь час поки розвивається юриспруденція та право удосконалюються теоретико-правові підходи до визначення категорії «обов'язок» з юридичної точки зору. Значна кількість закордонних та вітчизняних дають визначення та характеристику даному поняттю науковців

Найвизначнішими постатями, які сформулювали вагоме теоретичне підґрунтя у дослідженні категорії «обов'язок» на світовому рівні, стали релігійний проповідник Мойсей, давньокитайський філософ та політичний діяч Конфуцій, давньоримський політичний діяч, оратор і філософ Марк Туллій Ціцерон, німецький юрист, історик, політичний та державний діяч Самуель фон Пуфендорф та класик німецької філософської думки Іммануїл Кант.

Наприклад, давньокитайський філософ та політичний діяч Конфуцій, був прибічником ідеї, що кожен має виконувати свої соціальні функції та визначив кілька обов'язків кожного громадянина, зокрема, кожен повинен виконувати свій обов'язок, який накладений на індивіда його положенням в соціальній структурі, основу якої становить сім'я; бути вірним господареві; шанувати старших; дотримуватися всіх ustalених обрядів, церемоній, правил поведінки та вшановувати предків (Джумурат, 2009).

Ще одним визначним мислителем, який досліджував категорію «обов'язок» був давньоримський політичний діяч, видатний оратор, філософ та літератор Марк Туллій Ціцерон. Він є автором праць, найвідомішими серед яких є, зокрема, трактати «Про державу», «Про закони», «Про обов'язки» (Джумурат, 2009).

Основою вчення Марка Туллія Ціцерона про обов'язки є сприйняття вищого блага як морально-прекрасного. При цьому, Марк Туллій Ціцерон зауважує на тому, що кожна сфера життєдіяльності потребує наявності та виконання певного кола обов'язків. І саме у виконанні визначеного кола обов'язків закладений моральний сенс усього життя. Звідси випливає, що всі обов'язки повинні мати своїм джерелом прагнення до морально-прекрасного, до вищого блага (Джумурат, 2009).

Марк Туллій Ціцерон використав категорію «обов'язок» та окреслив свої підходи до її визначення та розуміння у своєму трактаті, який має назву «Про обов'язки». Однак, дана категорія була ним використана не в сенсі «громадського обов'язку», його більше цікавило питання наскільки застосування даної категорії можливе при визначенні саме «державних обов'язків».

Водночас, згідно із вченням Ціцерона, з джерела, яке має назву «справедливість та благодійність», випливають і обов'язки «військової моралі». На його думку, війна може бути тільки вимушеним актом

та допустимою лише в тих випадках, якщо переговори не дають жодних результатів. Причина подібних війн – оборона своєї держави, мета – збереження миру. У відношенні з переможеними слід проявляти людяність: ті хто здалися на милість переможця, безумовно мають право на милість. Проте, він допускає, що війни, які ведуться заради зміцнення влади та слави – це результат переконаності у всевітньо-історичній місії Риму (Кравчук, 2014).

У подальшому, вагомий внесок в розвиток інституту обов'язків людини і громадянина здійснив відомий класик німецької філософської думки Іммануїл Кант, який висунув ідею категоричного імперативу.

Згідно з Кантівською ідеєю категоричного імперативу виділяють два види імперативів (правил): гіпотетичний та категоричний. Під категоричним імперативом (правилом) слід розрізнити правило, яке зобов'язує людину робити щось безвідносно до якоїсь мети. Саме у цьому і полягає сутність загального прояву морального обов'язку. Перед свідомістю людини цей імператив постає у трьох формулах.

Перша формула категоричного імперативу – це «формула універсалізації»: чини тільки відповідно до такої волі, керуючись якою ти будь-коли можеш зажадати, щоб вона стала загальним законом. Відтак, необхідно діяти згідно з усталеними моральними законами, а саме: не обмани, не кради, не вбий та ін. При цьому, жодна ситуативність не виправдає їх порушення, навіть якщо це здійснено заради загального блага.

Друга формула категоричного імперативу – це «формула персональності»: чини так, щоб ти завжди ставився до людства як до своєї особи, так і в особі будь-кого іншого як до мети та ніколи б не ставився до нього тільки як до засобу. Наприклад, друзів обирають не заради того, щоб їх можна було використати, благородні люди повинні бути твоєю метою, ти маєш прагнути підтримувати з ними дружні стосунки.

Третя формула категоричного імперативу – це «формула автономії»: воля людини має бути не просто підкореною законові, а підкореною йому таким чином, щоб вона розглядалася як така, що дає закони самій собі. Кожна окрема людина закон моралі визначає самостійно, згідно з власною волею. Однак, у такому разі, не визнаються ніякі загально визнані системи моралі, навіть релігійні заповіді. Кант виправдовує свою позицію тим, що автономія моральної волі не передбачає людської сваволі: людина повинна не чинити все, що їй заманеться, а навпаки – визначити відповідні правові засади власної волі, не підмінюючи їх ні «максимами себелюбства», ні лакейською слухняністю щодо «панівних ідей» і розпоряджень сильних світу цього. Водночас, під гіпотетичним імперативом слід розуміти правило, що зобов'язує людину робити щось заради певної мети (наприклад, вчитися, щоб в майбутньому отримати гарну професію, утримувати сім'ю тощо). Крім того, Кант вважає, що обов'язок – це є необхідність (Кравчук, 2014).

Головною характеристикою обов'язків з юридичної точки зору є те, що це перш за все вимоги до суспільства, щоб люди могли враховувати інтереси інших людей та дотримуватися певних правил.

Науковець П. Кльоппель у своїх дослідженнях писав, що обов'язок перш за все це моральність, зі сторони людини та суспільства, а правові обов'язки – це обов'язки які виконують державні органи. На його думку обов'язки суспільства – це результат життєвих явищ (дій, подій, станів) і впливаючих на них культурних норм; правовими ж обов'язки стають тому і наскільки вони визнаються державою в діючому праві, особливо державними судами. Правові обов'язки – це юридично важливі обов'язки, – вважав Макс Мейер (Gruber, 1982).

В сучасному українському праві відбувається перехід від колективістської концепції прав та обов'язків людини і громадянина, яка була властива соціалістичній доктрині, до індивідуалістичної моделі формування прав і обов'язків людини, орієнтованої на забезпечення, в першу чергу, прав і свобод особистості, підкреслення їх пріоритету. Тобто цей підхід передбачає посилення ролі особи, її приватних інтересів, розширення й поглиблення її творчої активності.

Забезпечення прав і свобод громадян України почало відбуватися з прийняттям Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 року, в преамбулі якої наголошується на необхідності всебічного забезпечення прав і свобод людини. Цей факт став початком трансформації правової системи, в тому числі, відбувся перехід від колективістського підходу щодо вирішення проблеми прав людини до сучасної ліберальної концепції, визнання та гарантування прав і свобод людини і громадянина як найвищої соціальної цінності. При цьому, забезпечення прав та свобод людини і громадянина відбулось шляхом закріплення меншого кола обов'язків в положеннях Конституції України 1996 року порівняно з Конституцією УРСР 1978 року (Декларація про державний суверенітет України, 1990).

При цьому, прослідковувались відмінності щодо принципів визначення правового статусу особи. Зокрема, ми можемо виокремити чотири основні відмінності: відмова від класового підходу в закріпленні правового статусу особи; визнання суб'єктом прав та свобод людини і громадянина на відміну від пріоритету інтересів колективного суб'єкта у вигляді «народу», «трудящих», «робітничого класу» тощо; відмова від пріоритету інтересів держави над інтересами особи.

Варто зауважити, що на сучасну ліберальну концепцію прав людини певною мірою впливають колективістські ідеї. Однак, ліберальна концепція чітко фіксує межу та конкретні цілі обмежень (громадський порядок, права і свободи, честь і гідність інших людей тощо) на відміну від колективістської концепції, основою якої є принцип абсолютного підпорядкування особи колективі, державі, суспільству, що, своєю чергою, базується на ідеї можливості необмеженості її прав заради колективних, суспільних цілей та інтересів. При цьому, приймаючи на себе зобов'язання щодо забезпечення прав громадян, держава має право вимагати від них правомірної поведінки, і, відповідно, формує свої вимоги до осіб у вигляді обов'язків, встановлює юридичну відповідальність за їх невиконання. Обов'язок – це об'єктивно необхідна, належна

поведінка людини. Держава у змісті обов'язків вказує доцільний, соціально корисний і необхідний варіант поведінки (Тодика, 2000).

Саме вказані положення стали основою для визначення правового статусу людини і громадянина в положеннях Основного Закону України 1996 року. Наразі, розвиток України ускладнюється тим, що наша держава знаходиться на перехідному етапі, а це супроводжується тривалою системною кризою усіх сфер суспільних відносин. Включення обов'язків до правового статусу особи не порушує принципів правової держави, оскільки права одних осіб, не підкріплені обов'язками інших, не можуть бути реалізовані.

В юридичній науці існує думка, що елементами правового статусу особи є правові явища, правові ознаки, якості і характеристики особистості, за допомогою яких законодавець фіксує її положення. При цьому, наявна різнобічність підходів щодо визначення складових (елементів) правового статусу людини і громадянина.

При цьому, розвиток української юридичної думки щодо визначення природи «обов'язків» був також досить складним та характеризується фрагментарністю, оскільки впродовж різних етапів становлення та розвитку Української держави питанню визначення сутності «обов'язків» приділялась незначна увага вчених.

Основні обов'язки, за своїм значенням – це загальні обов'язки, які стосуються кожної особи, проте, з огляду на зміст окремих із них, вони покладаються не на кожну особу, а на окрему частину суспільства. Загальність обов'язків, закріплених у Основному Законі, означає й загальність їх формулювань. Таке положення витікає із самої природи Конституції, оскільки в ній неможливо вмістити вичерпний перелік усіх обов'язків, до того ж – це суперечить характеру основоположного юридичного документа.

Основні обов'язки звичайно закріплюються в основних законах і деталізуються в поточному законодавстві. Встановлені конституціями обов'язки можуть відноситися одночасно до людини і громадянина, а можуть зобов'язувати тільки громадянина. Перш за все, законодавець відносить до таких обов'язків: дотримання Конституції та законів, сплата податків, збереження природи і довкілля, дбайливе ставлення до природних багатств.

В Україні досить ґрунтовно досліджено категорію «основні обов'язки», це міцність і стабільність правового статусу людини і громадянина, яка досягається не лише за допомогою закріплення за ними необхідного комплексу основних прав, а й завдяки покладенню на них обов'язків перед суспільством і державою. Включення до визначення поняття обов'язків моральних елементів є виправданим з огляду на те, що, втілюючи вимоги міжнародних пактів про права людини, моральні принципи, конституційні обов'язки сприяють розвитку демократії, розбудові правової держави, гуманізації суспільних відносин, входженню України до кола цивілізованих країн світу та мають на меті забезпечити бажану, з погляду суспільства, поведінку всіх громадян України.

При цьому, в обов'язках втілюються найбільш загальні вимоги щодо поведінки особи, виконання яких необхідне для нормального функціонування суспільства й держави, в тому числі й морально-правові. Обов'язки дійсно являють собою, в першу чергу, моральний зміст, оскільки норми моралі передують правовим нормам, а правові вимоги закріплюються з урахуванням норм моралі.

Водночас вагомою умовою для того, щоб громадянин виконував обов'язки, покладені на нього державою, суспільство й держава повинні створювати економічні, політичні, ідеологічні, організаційні та юридичні умови, котрі тісно й нерозривно пов'язані між собою: доповнюючи один одного, вони в сукупності створюють максимальну можливість для фактичного виконання громадянами таких обов'язків.

Сучасна Українська держава, яка існує з 1991 р. нині переживає складні суспільно-політичні перетворення, детерміновані трансформаційним етапом її розвитку. У цих складних умовах доводиться функціонувати всій правовій системі молодій державі, яка в той же час має багатовікову історію державного будівництва. Історична доля нашої країни сягає сивої давнини, та за час, що минув із моменту її заснування, вона пройшла доволі цікавий та дуже важкий шлях свого розвитку. Найсуттєвішою віхою у формуванні незалежної держави стало прийняття Декларації про державний суверенітет як найважливішого політико-правового документа, що має вирішальне значення у житті держави та кожного її громадянина (Декларація про державний суверенітет України, 1990).

У 1996 р. прийнято Конституцію України, що можна вважати найважливішою та доленосною подією у житті держави та суспільства. Цей документ сконцентрував найкращі досягнення світового конституціоналізму. При його підготовці було запроваджено останні досягнення законодавчої техніки, використовувався міжнародний досвід, а також досягнення конституційного регулювання у зарубіжних країнах. Все це дало змогу отримати якісно нову Конституцію, яка увібрала в себе найновітніші зразки конституційної регламентації найважливіших суспільних відносин (Конституція України, 1996).

Як зазначав Ю. М. Тодика, «Конституція України охоплює нормативною регламентацією, по суті, всі основні сторони соціальних відносин, всі магістральні напрями розвитку суспільства та держави» (Тодика, 2000).

Деякий внесок у розвиток конституційних засад проходження військової служби було здійснено у 1710 році, у зв'язку із прийняттям так званої Конституції Пилипа Орлика, яка мала повну назву «Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького». І хоча вона так і «не працювала», але назавжди залишилась фундаментальною пам'яткою, в якій на той час було закладено дуже багато передових ідей, що знайшли втілення в сучасному конституційному законодавстві. Разом із тим, є вчені, які стверджують, що ця Конституція була не тільки пам'яткою українського права, але й певний час діяла на теренах України.

Так, В. В. Речицький зазначає, що вона діяла з 1710 по 1714 рік, будучи символічним утіленням української моделі демократії (Хрестоматія з історії держави і права України, 2003).

Яскравою історичною пам'яткою українського права є Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вольності УНР) від 29 квітня 1918 р. На жаль, цей видатний документ жодного дня «не працював», але залишився в історії українського конституціоналізму одним із найкращих конституційних актів, особливо з огляду на регламентацію ним правового статусу людини. Проте військовим аспектам у ньому було приділено занадто мало уваги. Перший артикул цього документа проголошував Українську Народну Республіку державою суверенною, самостійною і не від кого не залежною в першу чергу для забезпечення «кращої оборони свого краю» (Хрестоматія з історії держави і права України, 2003).

Закони про тимчасовий державний устрій України, що були прийняті за часів П. Скоропадського, набагато більше уваги приділяли воєнним питанням та проголошували Гетьмана Верховним Воєводою Української Армії і Флоту. Крім цього, встановлювалося, що захист Вітчизни є святий обов'язок кожного козака і громадянина Української Держави. На думку М. Кравчука, «найціннішою у П. Скоропадського була його діяльність зі створення Збройних Сил Української Держави», але конституційних норм, які б безпосередньо стосувались військової служби, військовослужбовців та армії, в цих законах також не було (Хрестоматія з історії держави і права України, 2003; Кравчук, 2001: 19).

Найбільш чітко знайшов свій прояв класовий підхід у Конституції УСРР, що була прийнята 10–14 березня 1919 р. У статті 29 цього документа прямо вказувалося: «З метою всебічної охорони здобутків Великої Робітничо-Селянської Революції, – УСРР. визнає обов'язком всіх працюючих Республіки оборону соціалістичної батьківщини і встановлює загальну військову повинність. Почесне право захищати революцію зі зброєю в руках дається лише працюючим. На нетрудові елементи накладається виконання інших військових обов'язків» (Речицький, 1998).

Такий же підхід простежувався у Конституції УСРР від 15 травня 1929 р. Він знаходив свій прояв у ст. 15, де було зазначено таке: «З метою охоронити всіма засобами здобутки великої пролетарської революції, Українська соціалістична радянська республіка визнає за обов'язок всіх громадян Республіки оборону соціалістичної батьківщини і встановлює загальну військову повинність. Почесне право обороняти революцію зі зброєю в руках надається лише трудящим, а на нетрудові елементи покладається виконувати інші військові обов'язки» (Речицький, 1998).

Наступною була Конституція УРСР від 20 квітня 1978 р. Зазначений документ, із огляду на його юридичну техніку, в цих питаннях є набагато більш прогресивним. О. О. Миронов стосовно цієї Конституції у свій час зазначав, що її юридичне значення полягає в тому, що будучи регулятором суспільних відносин, вона підвела певний підсумок розвитку радянського законодавства, увібравши в себе все цінне та раціональне, органічно властиве радянському праву, та сформулювавши принципово важливі нові положення, обумовила необхідність великої та складної роботи щодо оновлення та подальшого удосконалення законодавства для найефективнішого впливу на соціальні процеси (Речицький, 1998).

Воєнним питанням у цій Конституції вже присвячено значну кількість норм глави «Зовнішньополітична діяльність і захист соціалістичної Вітчизни». Слід визнати позитивним, що є приписи, які прямо забороняють пропаганду війни, а також установлюють, що на Збройні Сили перед народом покладається обов'язок – надійно захищати Вітчизну, бути в постійній бойовій готовності, яка гарантує негайну відсіч будь-якому агресорові. Ця конституційна норма окреслювала межі діяльності воєнної організації радянської держави.

Необхідно зазначити, що ч. 1 ст. 29, де вказано, що захист соціалістичної Вітчизни належить до найважливіших функцій держави і є справою всього народу, є доволі схожою з ч. 1 ст. 17 Конституції України 1996 р., де, у свою чергу, зазначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (Речицький, 1998).

19 червня 1991 р. постановою Верховної Ради України була затверджена Концепція нової Конституції України, в якій був передбачений сьомий розділ, що мав назву «Національна безпека» та складався з двох глав, а саме глави «Збройні Сили України» та «Неучасть у військових блоках. Постійно нейтральний і без'ядерний статус». Як було зазначено в Концепції, вказаний розділ конкретизує розділ IX.

Отже, в історичній ретроспективі формування Української незалежної держави та створення конституційного законодавства були різні підходи щодо конструювання моделі конституційного регулювання питань, що пов'язані з проходженням військової служби. Але вказані питання завжди були в наявності у важливих конституційних актах, а тому, відповідно, залишалися в центрі уваги конституційного права України як галузі права та складала предмет його регулювання. Проте в науковому аспекті ці питання майже не розглядалися, у чому є нагальна необхідність.

Що стосується військової служби у ФРН, то Основний Закон ФРН містить понад 20 статей, присвячених правовідносинам з військовослужбовцями. У ньому, зокрема, описується ситуація із захистом у соціальній сфері, а також захистом та забезпеченням. У 1975 році було створено Закон "Про правовий статус військовослужбовців", який встановлює правові гарантії статусу військовослужбовців збройних сил ФРН. На підставі цього документу військовослужбовці мають право звертатися зі скаргами до вищих органів влади. У Німеччині військовослужбовці мають право на конституційну скаргу, яке існує з 1969 року (Тютюнов, 2012).

Міністерство оборони відповідає за вирішення питань соціального захисту, фінансових та бюджетних питань.

На місцях, у гарнізонах, ця функція покладена на адміністративно-господарські управління гарнізонів. Бундестаг залучений до вирішення питання соціального захисту військовослужбовців Бундесверу через спеціальні комісії, які здійснюють нагляд за цими питаннями (Коротюк, Лавринович, 2021).

Дуже важливою є конституційна гарантія свободи об'єднання військовослужбовців у професійні спілки. За оцінками німецьких експертів, це пов'язано з необхідністю врегулювання конфліктної ситуації між командуванням та військовослужбовцями, захисту їх статусу та гарантування конституційних прав і свобод. Характерним для Німеччини є також запровадження інституту довіреної особи – виборного представника інтересів військовослужбовців у конкретному підрозділі. На уповноважених покладається функція посередництва та співпраці з командуванням з метою відстоювання, врахування та забезпечення інтересів, прав і свобод військовослужбовців відповідного підрозділу, який представляє така особа. Відповідно до закону, уповноважені мають право звертатися особисто до Міністра оборони та начальника Генерального штабу, якщо порушуються права офіцерів та солдатів. Для забезпечення морально-психологічного стану по всій Німеччині діють спеціальні центри підтримки сім'ї.

Психосоціальна мережа допомоги існує у Бундесвері з 2004 року. Тут працюють представники медичної, психологічної та соціальної служб, а також протестантського та католицького офісів військового капеланства Бундесверу. Окрім підтримки у вигляді консультування, військовослужбовці та їхні сім'ї можуть отримати практичну фахову допомогу від психіатрів та психотерапевтів (Бессараб, 2014). Матеріальне забезпечення військовослужбовців, відставних військовослужбовців та членів їхніх сімей офіційно вважається найважливішою складовою їхнього соціального захисту. Крім базового окладу за військовим званням, система оплати праці також включає різні надбавки, в тому числі житло для військовослужбовців, що виплачується з федерального бюджету. Військовослужбовці та члени їх сімей також мають право на безкоштовне медичне обслуговування. Кадрові офіцери мають можливість отримати цивільну освіту в одному з університетів Бундесверу (в Гамбурзі або Мюнхені, тривалість навчання 3-4 роки) безкоштовно за рахунок Міністерства оборони (Besarab, 2014).

З 2011 р. у ФРН існує лише добровільна служба на контрактній основі.

Висновки. Отже, для німецької правової моделі забезпечення та реалізації юридичних обов'язків людини і громадянина характерним є визначення незначної кількості основних обов'язків в положеннях Конституції ФРН. Натомість, більша увага зосереджена на обов'язках службових осіб уряду Німеччини, при цьому положення закріплюють можливість застосування відповідальності у випадку неналежного виконання службовими особами покладених на них обов'язків. Водночас, базуючись на прикладі військового обов'язку можемо дійти висновку, механізм виконання існуючих основних обов'язків в Німеччині побудований на принципі заохочення, а не примусу. Військова служба в ФНР відбувається по контракту. З 2021 року також з'явився новий вид добровільної служби в Бундесвері – добровольча військова служба для національної безпеки (FWDFreiwilliger Wehrdienst Heimatschutz).

В Україні ж тільки починають досліджуватися конституційні обов'язки громадян у військовій сфері. Саме тому з метою створення належного підґрунтя для всебічного та комплексного реформування інституту проходження військової служби ми розглянули сутність, правову природу, особливості військової служби. Проходження військової служби в Україні розглядається крізь призму виконання військового обов'язку та реалізації конституційного права громадян України на рівний доступ до військової служби. Проводиться розмежування між військовим обов'язком та обов'язком захищати Вітчизну, встановлюються роль та значення проходження військової служби для забезпечення національної безпеки України, функціонування демократичного політичного режиму та забезпечення прав і свобод громадян.

Список використаних джерел:

1. Федоренко В.Л. Конституційне право України: підруч. Київ:Видавництво Ліра-К, 2016. 616 с.
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254. Відом. Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Deshko L. M., Bysaga Y.M., Zaborovsky V.V. Protection of human rights by the Constitutional Court of Ukraine in the field of health care. *Georgian Medical News*. 2019. №9 (294). P. 165–171.
4. Джумурат Є. І. Принципові засади закріплення та виконання конституційних обов'язків людини і громадянина. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право*. 2009. Вип. 12. С. 63–67.
5. Кравчук М. В. Теорія держави і права (опорні конспекти): навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид., змін. й допов. Київ: Алерта, 2014. 608 с.
6. Gruber D. *Geschichte der rechtlichen und politischen Lehren*. Munchen, Beck, 1982. 954 s.
7. Декларація про державний суверенітет України: від 16.07.1990 р. за № 55-ХІІ. Відом. Верхов. Ради Укр. РСР. 1990. № 31. Ст. 429.
8. Тодика, Ю. М. Конституція України: проблеми теорії і практики: монографія. Харків.: Факт, 2000. С. 58.
9. Речицкий В. В. Конституционализм. Украинский опыт. Харьков: Фолио, 1998. С. 84.
10. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ: Вид. дім «Ін-Юре», 2003. С. 296.
11. Кравчук М. В. Організаційно-правові засади військового будівництва Української Держави. *Актуальні проблеми правознавства*. Наук. зб. ЮІ ТАНГ. Тернопіль, 2001. С. 19.

12. Дацюк І. П. Порівняльний аналіз механізмів соціально-правового захисту військовослужбовців у розвинутих країнах світу. *Державне будівництво*. 2007. № 2. URL: Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_2_48
13. Тютюнов Н. В. Зарубежный опыт пенсионного обеспечения военнослужащих. *Бизнес в законе*. 2012. № 2. С. 207–212.
14. Нестерович Е. Воинский долг и материальные стимулы. Привилегии военнослужащих: у них и у нас. *Военно-промышленный курьер*. 2008. №44 (260).
15. Коротюк О. В., Лавринович О. В. Конституції країн світу: Королівство Бельгія, Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Швеція. Київ: ОВК, 2021. 370 с.
16. Бесараб С. Обличчям до військових. *Військо України*. 2014. № 12. С. 6–11.

References:

1. Fedorenko V.L. (2016) *Konstytutsiine pravo Ukrainy [Constitutional law of Ukraine]*: pidruch. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K, 2016. 616 p. [in Ukrainian].
2. *Konstytutsiia Ukrainy (1996) [Constitution of Ukraine]*: Zakon Ukrainy № 254. Vidom. Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. St. 141. [in Ukrainian].
3. Deshko L.M., Bysaga Y.M., Zaborovskyy V.V. (2019) Protection of human rights by the Constitutional Court of Ukraine in the field of health care. *Georgian Medical News*. №9 (294). P. 165–171. [in Ukrainian].
4. Dzhumurat Ye.I. (2009) Pryntsypovi zasady zakriplennia ta vykonannia konstytutsiinykh obov'язkiv liudyny i hromadianyna [Principle principles of consolidation and implementation of constitutional duties of man and citizen]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Ser.: Pravo*. Vyp. 12. S. 63–67. [in Ukrainian].
5. Kravchuk M.V. (2014) *Teoriia derzhavy i prava (oporni konspekty) [Theory of state and law (reference notes)]*: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. 3-tie vyd., zmin. y dopov. Kyiv: Alerta. 608 s. [in Ukrainian].
6. Gruber D. (1982) *Geschichte der rechtlichen und politischen Lehren*. Munchen, Beck. 954 s. [Deutschland].
7. Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy (1990) [Declaration of state sovereignty of Ukraine]: vid 16.07.1990 r. za № 55-KhII. Vidom. Verkhov. Rady Ukr. RSR. № 31. St. 429. [in Ukrainian].
8. Todyka, Yu.M. (2000) *Konstytutsiia Ukrainy: problemy teorii i praktyky [Constitution of Ukraine: problems of theory and practice]*: monohrafiia. Kharkiv.: Fakt. S. 58. [in Ukrainian].
9. Rechitskii V.V. (1998) *Konstitutsionalizm. Ukrainskii opit [Constitutionalism. Ukrainian experience]*. Kharkov: Folio. S. 84. [in Ukrainian].
10. *Hrestomatiia z istorii derzhavy i prava Ukrainy (2003) [Textbook on the history of state and law of Ukraine]*: navch. posib. dlia stud. yuryd. spets. vyshch. navch. zakl. Kyiv: Vyd. dim «In-Yure». S. 296. [in Ukrainian].
11. Kravchuk M. V. (2001) *Orhanizatsiino-pravovi zasady viiskovoho budivnytstva Ukrainskoi Derzhavy [Organizational and Legal Principles of Military Construction of the Ukrainian State]*. *Aktualni problemy pravoznavstva. Nauk. zb. YuI TANH*. Ternopil. S. 19. [in Ukrainian].
12. Datsiuk I.P. (2007) *Porivnialnyi analiz mekhanizmiv sotsialno-pravovoho zakhystu viiskovosluzhbovtstv u rozvynutykh krainakh svitu [Comparative analysis of mechanisms of social and legal protection of servicemen in developed countries]*. *Derzhavne budivnytstvo*. № 2. URL: Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_2_48 [in Ukrainian].
13. Tyutyunov N.V. (2012) *Zarubezhnii opit pensionnogo obespecheniya voennosluzhashchikh [Foreign experience of pension provision for servicemen]*. *Biznes v zakone*. № 2. S. 207–212. [in Ukrainian].
14. Nesterovich Ye. (2008) *Voinskii dolg i materialnie stimuli. Privilegii voennosluzhashchikh: u nikh i u nas [Military duty and material incentives. Privileges of military personnel: theirs and ours]*. *Voенно-promishlennii kurer*. №44 (260). [in Ukrainian].
15. Korotiuk O.V., Lavrynovych O.V. (2021) *Konstytutsii krain svitu: Korolivstvo Belhiia, Federatyvna Respublika Nimechchyna, Korolivstvo Shvetsiia [Constitutions of the countries of the world: Kingdom of Belgium, Federal Republic of Germany, Kingdom of Sweden]*. Kyiv: OVK. 370 s. [in Ukrainian].
16. Besarab S. (2014) *Oblychchiam do viiskovykh [Facing the military]*. *Viisko Ukrainy*. № 12. S. 6–11. [in Ukrainian].